

A MENTORI ÉS GYAKORNOKI TEVÉKENYSÉG TANULSÁGAI A 2013-AS PILOTPROGRAMOK TÜKRÉBEN: MIT MUTATNAK AZ INDIKÁTOROK?

BENCZE RITA

az Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományok Doktori Iskola PhD hallgatója
bencze.rita@balashazy.unideb.hu

Magyarországon a közoktatás–köznevelés elmúlt két évtizede a folyamatos változásról szólt, azonban a legmarkánsabb és legmélyrehatóbb átalakulást a köznevelési törvény elfogadása és benne a pedagógus életpályamodell bevezetése eredményezte, amely a tanárképzés irányát is és hangsúlyait is megváltoztatta.

A pedagógusok szakmai fejlődésének, illetve e fejlődés támogatásának jogszabályi kereteit a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről (Nkt), valamint a 326/2013. (VIII. 30.) Kormányrendelet adja. A szabályozás új eleme az életpályamodellként ismert pedagógus-előmeneteli rendszer, a pálya egymásra épülő szakaszolása, melynek bevezető szakasza a gyakornoki státusz.

A gyakornok, hasonlóan más európai és tengerentúli oktatási rendszerek szisztémájához, két évig kezdő pedagógusként dolgozik, és sajátítja el, mélyíti a nevelés és tanítás mesterségének mindazon fortélyait, melyek birtokában valóban kompetens, magasan kvalifikált szakemberré válhat. A mentorok ennek a megújuló iskolai környezetnek fontos szereplői, új feladatokkal gazdagodva.

A gyakornoki rendszer az elmúlt évek során hazánkban is erőteljes hangsúlyt kapott, több kiemelt fejlesztés témája volt, így például az *Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet TÁMOP-3.1.5/12-2012-0001 Pedagógusképzés támogatása* című projektje, amelynek pilot-kutatása a gyakornok és a mentor szerepelvárásainak megfogalmazását tűzte ki célul.

Emellett párhuzamosan futott az Oktatási Hivatal a gyakornoki minősítővizsgák rendszerének kidolgozását és kipróbálását célzó projektje, amelyben két tanárképző intézmény is részt vett, a Nyugat-magyarországi Egyetem és az Eszterházy Károly Főiskola. A tanulmánykötet az említett két projekt eredményeit ismerteti.¹

De mi adta a pilotprogramok és az ezt elemző tanulmányok létrejöttéhez az apropót? 2013. szeptember 1-jét (a pedagógus életpálya bevezetését) követően indult két pilotprogram „*Gyakornoki Minősítő Vizsgák*” és a „*Pedagógus jelöltek felkészítése*” címmel, az Oktatási Hivatal szervezésében. A program lehetőséget biztosított arra, hogy 150 gyakornokot felkészítsen a próbavizsgára 120 mentor

¹http://www.oktatas.hu/koznevelés/projektek/tamop_315_pedkepzes_fejl/projekthirek/gyakornoki_pilotprojekt_vegleges Letöltés ideje: 2018. 12. 15.

segítségével, akiket a projekt keretében képeztek ki. A programban részt vett még kontrolcsoportként 200 – mentori támogatásban nem részesülő – gyakornok. Ezzel párhuzamosan az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet támogatásával további 20 mentor 50 gyakornokot segített a vizsga előtt.

A 2015-ben megjelent, *A pedagógusok gyakornoki rendszerének fejlesztése és értékelése* című tanulmánykötet szerzői a két pilotprogram eredményeit foglalják össze. Az egyes tanulmányok elemzései ismertetik a levont konklúziókat, melyek többek között a mentorok által elkészített dokumentumok („diagnosztikus értékelés”, „fejlődési terv”, „mentori munkanapló”) elemzésén, a gyakornoki, illetve a mentori attitűd mérése zárt kérdéseket tartalmazó, négyfokozatú Likert-skála típusú önkitöltős kérdőíveken és a kutatók személyes megfigyelői munkáján alapult.

A kötet két nagy egységet ölel fel, az első részben helyet kapott tanulmányok (*Falus Iván, Sallai Éva, Ritter Andrea, Fóris Katalin, Hütter Eszter*) a gyakornoki kompetenciák diagnosztikus értékelésével, a mentori és gyakornoki tevékenységgel, a gyakornokok által készítendő portfóliókkal és az óvodapedagógiával kapcsolatos, szakmaspecifikus kérdéseket járják körbe. Emellett kiemelt helyet kap a gyakornoki kompetenciák elemzése az indikátorok tükrében, amelyet *Falus Iván* három önálló tanulmánya foglal egységbe. A kötet második nagy egységében az OFI által vezetett kísérleti program eredményeit ismerhetjük meg. A kötetben megjelenő tanulmányok az alábbi kérdéskörökkel foglalkoznak:

- A diagnosztikus értékelés és egyéni fejlődési terv elemzése
- A mentori tevékenység elemzése
- Óraelemzések
- A gyakornoki személyiségfejlődés elemzése
- A gyakornoki portfólió készítésének tanulságai
- A gyakornoki minősítő vizsga értékelése
- Az indikátorok szerepe a mentori és gyakornoki tevékenységben és az érintettek véleményének összegzése, értékelése

A jól átgondolt és szakmailag professzionálisan kidolgozott kutatást bemutató első rész rendkívül alapos és aprólékos hipotézisrendszert állít fel minden egyes tanulmány elején. Az egyes tanulmányok szerkezetüket tekintve is szerves egységet alkotnak a kötetben, ezzel könnyítve az olvasó számára az egyes tanulmányok közötti összefüggések átlátását: a hipotézisek megfogalmazása, az adatgyűjtés módjának megadása és az eredmények, valamint következtetések levonása révén.

A tanulmánykötet első és második része között azonban erős egyensúlybillenést érezhet az olvasó: a kötet első részének tanulmányai mind tartalmi kidolgozottság, mind terjedelem tekintetében aprólékosabb, szofisztikáltabb válaszokat adnak a felvetett kérdésekre, míg a második rész felvillantja a mentori-gyakornoki tevékenység, mentorálási folyamat egy-egy fontosabb momentumát, az alapvető kérdésekre adott válaszok tömörebbek és kevésbé mélyrehatóak, mint az első részben.

Követve a kötet felépítését, először az első rész tanulmányainak hangsúlyos problémafelvetéseit vesszük számba.

Az új köznevelési rendszer egyik sarokköve az a nyolcelemű kompetenciarendszer, amelynek már a gyakoronokoknak is meg kell ahhoz felelniük, hogy sikeresen teljesítsék a minősítő vizsgát. Ennek értékelésére szolgál az a 77 indikátorból álló rendszer, amely *Falus Iván, Fóris Katalin és Hütter Eszter* megjegyzése szerint egyaránt érvényes a Pedagógus I. és Pedagógus II. kategóriába való lépéshez (lásd *A gyakoronoki kompetenciák értékelése – az indikátorok*).

A szerzők fontos és elgondolkodtató kérdésfelvetése az is, hogy az indikátorok alapján magasabb pontokat elérő gyakoronokok valóban jobban oktatnak-e, mint az adott esetben kevesebb pontot elérő társaik. Ennek megválaszolására a szerzők véleménye alapján még nem áll elegendő adat a rendelkezésünkre.

A mentori tevékenység vizsgálata során az egyik fő szempont az volt, vajon a mentorok mennyire képesek a gyakoronokok értékelésekor az egyes kompetenciaelemeket figyelembe venni. Az elemzések azt mutatták, hogy a mentorok hol részletesebben, hol csak egy-két elemet használtak fel a gyakoronokok munkájának bemutatásakor, az összes kompetenciaelemet nem vették figyelembe. Ugyanez volt jellemző az indikátorlista esetében is, ez pedig a mentorok felkészítésének hangsúly átrendezését teszi indokolttá, jegyzi meg *Falus, A diagnosztikus értékelés és az egyéni fejlődési terv sajátosságai, kapcsolata* című tanulmányában.

A szerző megállapítását támasztják alá az eddig lezajlott minősítési eljárások is, melyek egyértelműen azt igazolják, hogy áttekinthetetlen a kötelezően előírt indikátorok száma. A kutatások alapján megfogalmazott észrevétel az indikátorok számának racionalizálása tekintetében azért is megfontolandó, mert semmiképp nem életszerű elvárás akár a gyakoronokok, akár a pályakezdő pedagógusokkal szemben, hogy ugyanannyi indikátor alapján lehessen minősíteni őket, mint a már pályán lévő tapasztaltabb pedagógusokat. Hiszen az EU oktatáspolitikája és a magyar életpályamodell által támogatott folyamatos szakmai fejlődés célja éppen az, hogy a pedagógus fejlődése ne csak a pályájára lépést követő egy-két évben tartson, hanem szakmai kontinuumként ölelje fel az egész életutat. Ennek fényében érdemes az indikátorokat átalakítani, illetve hangsúlykülönbségeket megfogalmazni az eltérő életpályaszakaszokban.

Ehhez kapcsolódó, hasonló megállapításra jut *Sallai Éva* is a mentori tevékenységet elemző tanulmányában (*A mentori tevékenységek tapasztalatai*): a mentorok szakmai felkészültsége nem kielégítő. Ez a mentorok saját bevallása szerint is tetten érhető például az indikátorokkal való munkában. Az eredmények alapján a szerző kiemeli annak fontosságát, hogy a gyakorlatvezető mentorképzés kötelezővé tételén túl erősíteni kellene a mentorok és Tanárképző Központok közötti együttműködést, noha a Tanárképző Központok pontos szakmai identitása és szerepe nem egészen egyértelmű. Ezt erősíti az a szerző által közölt adat is, hogy a mentorok

mintegy 60%-ának nincs megfelelő mentori képesítése, a 30 órás mentori tréninget végzetek szintén ide sorolandók.

A reflektivitás és reflexióírás fontos elvárásként fogalmazódik meg mind a mentorok, mind a gyakornokok esetében, így a kötetben megjelenő tanulmányok is hangsúlyosan foglalkoznak ezzel a kérdéssel. *Ritter Andrea* kiemeli *A gyakornoki tevékenységek tapasztalatai* című tanulmányában, hogy a reflektivitás fontos eleme az önismeret és énhatékonyság, amelyek segítik az egyén öndefinícióját. A feldolgozott kérdőívek eredményei azonban azt mutatják, hogy a reflexióírás a mentoroknak és a gyakornokoknak egyaránt nehézséget jelentett. Így érthető, hogy a mentorok a reflexivitás fejlesztését önmagukkal szemben is kiemelt fontosságúnak tartották, hiszen ennek hiányában épp az egyik legfontosabb kompetencia fejlesztésében nem tudnak hatékonyan segíteni mentoráltjaiknak.

Ha még mindig e kérdéskörre fókuszálva olvassuk *Ritternek* a gyakornokok válaszait elemző tanulmányát, azzal a némileg talán meglepő ténnyel szembesülünk, hogy ők sokkal pozitívabban értékelik saját és mentoruk teljesítményét is e tekintetben. A kérdőíves válaszokból az derül ki, hogy a gyakornokok saját önelemző tevékenységük erőteljesebbé válását emelik ki, miközben a mentorral szembeni elvárásukban a reflektivitás erősítése nem jelenik meg ilyen hangsúlyosan. A szerző szerint ez arra enged következtetni, hogy a gyakornokok nincsenek teljesen tisztában a reflexió műfajával.

Falushoz hasonlóan *Ritter* is megfogalmazza a tanulmány végén, hogy a pedagógusképzőknek kiemelt szerepe kell, hogy legyen a megfelelő kompetenciák fejlesztésében, illetve a reflexióírás mellett a másik kiemelten hangsúlyos és legalább annyi nehézséget okozó feladat a portfólió elkészítése.

Orgoványi-Gajdos Judit tanulmányában (*A gyakornokok portfólió készítésének tapasztalatai*) a gyakornokok válaszai alapján megállapítja, hogy a portfólió elkészítése idő- és energiaigényes: a mentorok igyekeznek maximális segítséget nyújtani e téren, azonban ezt még mindig kevésnek érzik. A mentorok válaszaiból az derül ki (akik a válaszadók egyharmadát adják), hogy egy egyszerűsített portfóliót szerencsésebbnek tartanának a gyakornokok esetében, illetve kevesebb reflexióra lenne szükség, mert helyenként ez a műfaj, mint pl. IKT eszközök használata, nem releváns. Ezzel egybehangzó megállapítást tesz *Falus* is a gyakornoki évet elemző tanulmányában (*A gyakornoki év egészének és egyes komponenseinek megítélése*), illetve mindkét szerző hasonló eredményre jutott abban a tekintetben, hogy a gyakornokok inkább az értékelést, mintsem a személyiségfejlődésüket elősegítő eszköznek tartják inkább a portfóliót. Ez tökéletesen érthető, ha ismerjük a portfólió minősítési rendszerben betöltött szerepét.

Kissné Zsámboki Réka és *Katona György* az *Óvodapedagógia szakterület tapasztalatai* című tanulmányukban a szakterület specifikumait vizsgálták elsősorban, ehhez 5-5 óvodapedagógus mentor és gyakornok anyagát használták fel; majd a vizsgát követően 30 mentor, 30 kísérleti gyakornok és 30 kontrollesoportos gyakornok töltött ki kérdőívet, az óvodapedagógiára vonatkoztatva. Mind a reflexiót,

mind a portfóliót tekintve hasonló eredményeket kaptak a korábban említett tanulmányok szerzőihez, ezeket javaslat formájában is megfogalmazzák. Szükségesnek tartanak a reflektív gondolkodást elősegítő kurzusok beépítését az óvodapedagógusok képzésébe, egyszerűsített portfólió feltöltését a gyakorlók esetében, illetve ők is megfogalmazzák, hogy egy rövidebb, egyszerűsített indikátorlista bevezetése is hasznos volna.

Összességében elmondható, hogy szinte minden tanulmányíró megfogalmazta a tanárképző és -továbbképző intézmények kulcsszerepét, a képzések tartalmának finomítását, az új elvárás rendszerhez való igazítását és a megfelelő tartalmakkal való bővítését.

Falus a portfólió kapcsán arra is felhívja a figyelmet, hogy a gyakorlati képzések egyes szakaszait jobban össze kellene hangolni, elkerülve az ismétlődéseket (*A gyakorlói év egészének és egyes komponenseinek megítélése*), ezzel egyúttal eleget téve az EU-s oktatáspolitikai irányelveinek is, amely az Európa Bizottság 2010-ben kiadott Kézikönyvében ennek a veszélynek az elkerülésére hívja fel az érintettek figyelmét. Más szavakkal: ahol az indukciós program bizonyos kompetenciafejlesztési elemeket is tartalmaz, különösen ügyelni kell arra, hogy ne duplikálódjanak a kezdő tanárok számára azon tanulási tevékenységek, amelyeken már részt vettek az egyetemi képzésük során.²

A kötet tanulmányait elolvasva átfogó képet kapunk az átalakuló tanárképzés új hangsúlyairól, a benne résztvevők újfajta szerepeiről (gyakorlói státusz, mentor) és a pályaszocializáció nehézségeiről, amelyek mindenkire több és eddig ismeretlen terheket ró. Mivel az indukciós szakasz sikere nagymértékben múlik a mentorok munkáján, így kiemelten fontos, hogy munkájukat hogyan lehet segíteni, hatékonyabbá tenni. Erre több tanulmányban is találunk ajánlásokat. Ugyanakkor megfogalmazódik az idő hiánya, a mentorok órakedvezményének szükségessége, a megfelelő és folyamatos továbbképzés, az órák megbeszélése.

A kötet második részében Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet *TÁMOP-3.1.5/12-2012-0001 „Pedagógusképzés támogatása”* projekt keretében a gyakorlók minősítő vizsgára való felkészülésének tanulságait összefoglaló tanulmányokat olvashatunk.

Simon Gabriella tanulmánya (*A mentorálás szerepe a gyakorlók folyamatos szakmai fejlődésének támogatásában*) többek között foglalkozik a mentori szerep jelentőségével a gyakorlók szakmai felkészítése során. A szerző kiemeli annak jelentőségét, hogy a mentorok kiemelt szerepet játszanak a gyakorlók pályaidentitásának alakításában, erősítésében. Talán további adatok gyűjtésével hasznos információkat kaphattunk volna arra a kérdésre, hogy a mentorok a

² Developing coherent and system-wide induction programmes for beginning teachers: a handbook for policymakers. European Commission Staff Working Document SEC (2010) 538 final

pályaidentitás erősítése révén a gyakornokok pályán való tartására is hatással tudnak-e lenni. A tanulmánykötet első részének egyik fő gondolatszálát továbbfűzve, szintén érdekes lett volna néhány adatot arról látni, hogy az egyéves program viszonylatában hogyan változott a gyakornokok reflektív naplójának minősége. S ugyancsak az első részhez kapcsolódva mindenképpen izgalmas kérdés lett volna, hogyan értékelték a mentorok a gyakornokaik input/output kompetenciáinak alakulását az egy év során.

Az egyes kompetenciák bemeneti és kimeneti jellemzőit részletesen mutatja be a kötet legutolsó tanulmánya (*Gál Gyöngyi: A gyakornokok fejlődése az adatok tükrében*), azonban az adatok értelmezhetőségét nehezíti, hogy a tanulmány gazdagon ellátott grafikonjai folyamatgörbén mutatják be a kompetenciaterületek bemeneti, kimeneti és vizsgaeredményeit, ehelyett az oszlopdiagram szemléletesebben tudta helyesen értelmezni és bemutatni az összefüggéseket.

Mindent egybevetve, a tanulmánykötet két nagy egysége egymást kiegészítő keresztmetszetét adja jelen tanárképzésünk legfőbb és talán legneuralgikusabb pontjainak, amely az átalakulás kataklizmája után kiforrott entitást alkotva, az európai és nemzetközi trendekhez igazodva tudja felkészíteni a jövő fiatal pedagógusait a pályára. E tekintetben rendkívül hasznos alapolvasmánynak tekinthető a kötet minden, a tanárképzésben szereplő szakember számára: egyetemi oktatók, gyakorló iskolai tanárok, mentortanárok egyaránt gazdagodnak a szakmailag igényesen megírt tanulmányokból.

Irodalom

Developing coherent and system-wide induction programmes for beginning teachers: a handbook for policymakers. European Commission Staff Working Document SEC (2010) 538 final
http://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/tamop_315_pedkepzes_fejl/projekthirek/gyakornoki_pilotprojekt_vegleges Letöltés ideje: 2018. 12. 15.

Sallai Éva (szerk. 2015): A pedagógusok gyakornoki rendszerének fejlesztése és értékelése. Oktatási Hivatal, Budapest. 495 oldal